

Торбін І. Ю.,

аспірант докторантури та
аспірантури,
Одеський державний університет
внутрішніх справ
(м.Одеса, Україна)

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Митна служба відіграє важливу роль у правових, економічних, фінансових і зовнішньоекономічних процесах держави, тому аналіз її діяльності завжди є актуальним.

Розвиток системи митних органів України є невід'ємною частиною історії країни. Завдяки історичному аналізу можна визначити та розробити подальшу стратегію діяльності.

Перші спогади про митні збори на користь князівської скарбниці датуються IX століттям і пов'язані з торгівлею на шляху «з варяг у греки». Можна припустити, що і Київська Русь мала всі ознаки митної системи, включаючи митні тарифи та застави, де митні збори збиралися безпосередньо. Це було добре відомо слов'янам та іншим народам, які підтримували торговельні відносини з Київською Руссю, коли Ярослав Мудрий писав свою знамениту збірку давньоруського права «Руську правду» і(1016)[1, с.318].

У період перебування українських земель у складі Польсько- Литовської держави також існувала чітка система митних зборів, а прикордонне мито стягувалося у так званих митних коморах. Згодом у 1499 році на українських землях поряд з воєводою та каштеляном було введено посаду осьминника – митника, податківця і правника, який мав великі повноваження та через якого держава стягувала мито [2, с.73].

В XII столітті монастирі були уповноважені королівським укіазом виконувати функції митних установ, з правом збирати мито на сіль, що перевозилася через міські центри. У цей період почала формуватися мережа митних іскладів, які були різновидом сховищ, що використовувалися для зберігання і переміщення товарів [3, с.25].

За часів існування Запорізької Січі козаками було утворено власну систему митного захисту, надходження з якої були одним із провідних джерел прибутків Війська Запорозького. Митна система козаків передбачала існування мережі митних постів на кордонах з Річчю Посполитою, Кримським ханством, а пізніше – Гетьманщиною. Є історично підтверджені відомості, що лише на переправі в Переволочній на кордоні Вольностей Війська Запорозького низового станом на 1688 рік козаки збирали з купців мита на суму 13 тис, рублів за рік. Розвиток торговельних відносин сприяв тому, що у козаків виникла необхідність у відповідних кадрах, які розуміються на митній справі. У зв'язку з цим на Січі виникла окрема група посадовців, на яких покладалися митний догляд,

стягування митних зборів та протидія контрабанді. Крім того, при шафарях діяли спеціальні козацькі підрозділи для припинення порушень митних правил [1, с.92].

На момент ліквідації Запорозької Січі в південному регіоні України існувало чотири митниці. Це були Кременчук, Переволочанськ, Царичанськ та Єлисаветград. Певний час вони функціонували як прикордонні митниці, утворюючи частину південноукраїнської митної мережі в межах південного регіону [3].

Як завжди, росія не була схильна сприяти зростанню української державності. Торгівля та митна справа в Україні переживала занепад. 15 липня 1754 року був виданий указ іросійського царя, який скасовував стягнення митних зборів у формі індукту та еквівалентних, які раніше стягувалися на користь України. Згодом російська митна та фіскальна політика була спрямована на обмеження економічної автономії Гетьманщини, Запорозької Січі та України в цілому. У 1783 році на Лівобережній Україні було скасовано полковий устрій, натомість створено звичайні губернії у складі Російської імперії [4, с.509].

Варто зазначити, що хоча митна мережа зазнала подальших змін у ХІХ столітті, вони не були настільки вираженими, як у попередні десятиліття. До 1805 року митний форпост вже був створений поблизу Одеси. У 1817 р. було належним чином призначено персонал, відповідальний за митний форпост на Обитічній косі. Згодом митні установи були створені на територіях, які були приєднані до Російської імперії відповідно до умов Бухарестського мирного договору 1812 року. Митниці в Новоселиці, Акермані, Рені та Ізмаїлі, які були розташовані в межах Бессарабського митного прикордонного округу [5, с.35].

У 1826 році в Одесі було створено окрему сухопутну митницю. У 1835 році в Ак-Мечеті та Бердянську були створені територіальні митні контори [5, с.35].

У 1864 році в Міністерстві фінансів було організовано департамент митних зборів для управління митними установами. Якість діяльності митного контролю в сфері боротьби з контрабандою підвищувалася. У 1877-1887 роках проводилася політика обмеження ввезення іноземних товарів. У 1876 році в десяти містах було прийнято рішення брати митні збори в золотій валюті. Митний тариф 1891 року підвищив ввізні мита на іноземні машини, хімічні товари, бавовну, цукор, чавун і рейки. Проте ікордон не був забезпечений належним митним контролем [5, с.36].

За гетьманського режиму митна служба була організована під керівництвом міністра фінансів А. Ржепецького. З травня 1918 року Департамент митних зборів очолив досвідчений урядовець П. Андреев. За час його перебування на посаді українські митні установи були реорганізовані, набули чіткої організаційної структури. Остаточний розподіл справ між структурними підрозділами Департаменту митних зборів, який складався з канцелярії та чотирьох відділів, був затверджений міністром фінансів 5 жовтня 1918 року [6, с.263].

За радянських часів у сфері зовнішньоекономічної діяльності та митних режимів не спостерігалось жодного значущого прогресу. Радянська митно-

економічна політика була відірвана від світової торгівлі, діяла в рамках так званого «політичного кліше», без достатньої конкуренції і фактично була спрямована на підтримку військово-промислового комплексу.

25 червня 1991 року Верховна Рада України прийняла Закон “Про митну справу в Україні,” у якому було проголошено, що Україна як суверенна держава самостійно створює власну митну систему та здійснює митну справу. 12 грудня 1991 року Верховна Рада України ухвалила Постанову “Про введення в дію Митного кодексу України” [7, с.507].

Після проголошення незалежності України виникла нагальна потреба у створенні комплексної національної митної системи. Ця система мала бути розроблена з метою становлення ринкової економіки в Україні та підвищення економічної конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Водночас, необхідно було захистити економічні інтереси держави шляхом впровадження сучасних митних технологій, змодельованих на основі найбільш ефективних практик розвинутих країн та гармонізованих з міжнародними стандартами у сфері митної справи.

Протягом періоду незалежності України основним інструментом становлення та розвитку митної служби України був центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи, який за час свого існування зазнав численних реорганізацій.

З 1991 по 1996 рік Державний митний комітет України виконував функції центрального органу виконавчої влади в галузі митної справи. Відповідно, 11 грудня 1991 року Указом Президента України № 1 було утворено Державний митний комітет України.

У 1994 році організаційна структура митних органів зазнала значних змін. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 465 від 8 липня 1994 року було створено вісім територіальних митних управлінь (Дніпропетровське, Західне, Карпатське, Кримське, Південне, Південно-Східне, Східне та Центральне), які підпорядковувалися Державному митному комітету України. Кожне територіальне управління було окремою юридичною особою, яка відповідала за діяльність від 5 до 15 митниць [8].

Така реорганізація дозволила вдосконалити ієрархію рівнів управління митними органами (територіальні митні управління підпорядковувалися Державному митному комітету України, а митниці були підконтрольні митним управлінням), оптимізувати розподіл функціонального навантаження між митними органами різних рівнів, покращити управління роботою митниць та пунктів пропуску на місцях.

20 січня 1995 року був прийнято та введено в дію Указ Президента України № 73/95. Цим указом було затверджено і введено в дію Положення «Про Державний митний комітет України», яке регламентувало безпосереднє підпорядкування Комітету Кабінету Міністрів України. Крім того, указ визначив структуру Комітету, його завдання та функції [9].

Державна митна служба України виконувала роль центрального митного органу з 1996 по 2012 рік. Відповідно до Указу Президента України № 1145/96

від 29 листопада 1996 року, Державна митна служба України була створена на базі Державного митного комітету України. Наказом № 564 від 20 грудня 1996 року «Про створення регіональних митниць та митниць Державної митної служби України» було ліквідовано територіальні митні управління та створено регіональні митниці та митниці, основний контроль за діяльністю яких покладено на регіональні митниці[10].

У 1997 році Державну митну службу України було обрано до складу Фінансового комітету Всесвітньої митної організації. У 1999 році Державна митна служба України створила оперативну митницю, яка у 2003 році була перетворена на Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту. Ця нова структура відповідала за управління ризиками, пов'язаними з митною справою, та боротьбу з митними правопорушеннями.

З 2010 року структура митних органів базується на принципі адміністративно-територіального поділу України і складається з 27 підрозділів (по одному в кожній області, а також у Києві, Севастополі та Автономній Республіці Крим). Діяльність Державної митної служби координується Міністерством фінансів України, яке також формує державну політику в галузі митної справи. Основним завданням Державної митної служби України був захист економічних інтересів держави.

З 2012 по 2014 рік замість Державної митної служби України було створено Міністерством доходів і зборів України. Відповідно до Указу Президента України № 726/2012 від 24 грудня 2012 року «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади», шляхом реорганізації Державної митної служби України та Державної податкової служби України[11].

У 2012 році набув чинності новий Митний кодекс України. Це стало необхідним наслідком необхідності перегляду принципів, що лежать в основі системи митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також прагненням законодавців привести українське законодавство у відповідність до міжнародних стандартів. З 2014 по 2019 рік Державна фіскальна служба України виконувала функції центрального органу в митній системі.

21 травня 2014 року шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів було утворено Державну фіскальну службу України. Фактично всі функції, які раніше виконувало Міністерство доходів і зборів України, були передані Державній фіскальній службі України.

У 2019 році було створено Державну митну службу України як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику та державну політику у сфері протидії митним правопорушенням.

Положення про Державну митну службу України було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 227. На відміну від своїх попередників, ДМСУ несе повну відповідальність за реалізацію державної митної політики та забезпечення дотримання законодавства з питань державної митної справи. Ця постанова окреслює коло прав та повноважень Служби. Нинішня структура митної системи складається з центрального апарату

ДМСУ (що складається з 17 департаментів та 4 самостійних управлінь) та 26 митниць, які організовані за територіальним принципом [12].

На сучасному етапі митні органи України активно продовжують процес діджиталізації. Зокрема, впроваджуються сучасні інформаційні технології, автоматизуються бізнес-процеси, починають працювати авторизовані економічні оператори, впроваджується електронна система контролю транзиту та доставки, запроваджується електронна черга, уніфікуються всі митні процедури. Розвиток та модернізація інструментів і технологій, що використовуються Державною митною службою України, є ключовим аспектом підвищення її ефективності. Впровадження сучасних інформаційних систем, аналітичних інструментів та автоматизація процесів дозволить швидше виявляти порушення та оперативно реагувати на них [13, с.194].

Висновки. ДМСУ пройшла низку етапів розвитку у відповідь на глобальні та національні виклики, які мали значний вплив на її поточний стан.

Історія митної служби свідчить, що протягом багатьох століть митниця була невід'ємним атрибутом державності, слугуючи матеріальним проявом державного суверенітету.

Список використаних джерел:

1. Веденєєв Д. В. Митна служба України. Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 6: Ла-Мі (редкол. В. А. Смолій (голова) та ін.); НАН України. Інститут історії України. Київ. 2009. 790с.
2. Дубініна А. А. Митна справа: Підручник. Центр учбової літератури, 2010. 320 с. URL: https://amsu.at.ua/_ld/0/21_258524.pdf
3. Герчаківський С. Д. Митна справа: навч. посіб. Тернопіль: Економічна думка, 2020. 290 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45653>
4. Основні аспекти становлення та розвитку митної справи України // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. Сухомлинського. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 23. С. 506-511. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/98.pdf>
5. Архірейський Д. В. Зміна статусу українсько-російського кордону в першій половині 1919 р. Грані. 2009. № 6 (68). С. 33-38.
6. Історія митної діяльності: Україна в європейському контексті: Наукове видання / Заред. В. В. Ченцова; авт. кол.: К. М. Колесников, Д. В. Архірейський, О. О. Дячок, О. В. Морозов, С. В. Шуляк. Одеса: Пласке, 2010. 541 с.
7. Найдєнко О. Є., Єніна А. О., Костяна О. В. Основні аспекти становлення та розвитку митної справи України // Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 23. С. 506-511. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/19275>
8. Про створення територіальних митних управлінь: Постанова Кабінету Міністрів України № 465 від 8 липня 1994 р. (втратила чинність).

9. Про Державний митний комітет України: Положення, затверджене Указом Президента України від 20 січня 1995 року № 73/95 (втратило чинність).
10. Про створення регіональних митниць та митниць Державної митної служби України: Наказ Державної митної служби України від 20 грудня 1996 р. № 564 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0564342-96#Text>
11. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України № 726/2012 від 24 грудня 2012 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726/2012#Text>
12. Про Державну митну службу України: Положення затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF>
13. Бухарева Ю. В. Завдання та функції Державної митної служби України як суб'єкта протидії порушенням митних правил Європейські перспективи. 2024. № 1. С. 193- 200. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/20234>